

М.А. Бабчанок,
Мінск, Беларусь

СІСТЭМА БЕЛАРУСКАГА АБРАДАВАГА КОМПЛЕКСУ

The concept as a rite of certain behaviors and beliefs of man, highlights the main aspects for the classification of types of ritual. The system Belarusian ritual complex, the following groups: calendar, family, occasional ceremonies.

Абрады і звычай замацоўваюць дасягненні асабістага і грамадскага жыцця, яны з'яўляюцца сродкам стабілізацыі, перадачы новым пакаленням і адлюстравання ў жыцці міжасабовых і грамадскіх адносін. Устойлівасць абрадаў забяспечвае захаванне для будучых пакаленняў дасягненняў духоўнай культуры, лепшых узоруў працы, эталонаў дзеянняў, пачуццяў. Таму вывучэнне беларускай абраднасці з'яўляецца важнай задачай беларускай фальклорыстыкі.

Для гістарычнага развіцця чалавецтва характэрна тое, што вераванні, моральна-этычныя нормы, правілы, погляды, спосабы вядзення гаспадаркі, якія б забяспечвалі дабрабыт кожнага чалавека і грамадства ў цэлым, назапашваліся ў пэўную сістэму, фарміруючы сацыяльныя вопыт, перадаваліся з пакалення на пакаленне і ўсведамляліся як неабходныя на ўзроўні грамадскай свядомасці. Гэтая сістэма ўяўляла сабой сукупнасць дзеянняў, слоў, рухаў, магічных сімвалau, знакавых элементаў, якія схематычна адлюстроўвалі вераванні чалавека і ажыццяўляліся паводле формульнага прынцыпу. Усе гэта на ўзроўні падсвядомага павінна было садзейнічаць дарабыту чалавека, што абумоўлівала канстантнасць выканання і забяспечвала ўстойлівасць захаванне і пераемнасць зместу, характеристу, форм пэўных працесаў і з'яў асабістага і грамадскага жыцця.

Сістэма вызначаных форм паводзін і вераванняў чалавека, якая ўяўляе сабой формулу выканання сімвалічна-знакавых дзеянняў і тэкстаў, традыцыйнасць якой абумоўлівае месца правядзення, выбар выкананіцца і атрыбутаў, а таксама накіравана на пэўны аб'ект, праводзіцца ва ўстаноўлены час і мае акрэсленае функцыянальнае значэнне, з'яўляецца абрадам. Ен уяўляе сабой своеасаблівую цырымонію, якая рэгламентавана правіламі і нормамі, прынятыхімі грамадствам і замацаванымі ў доўгачасовым карыстанні. У царкоўнай традыцыі – гэта рэлігійнае дзеяньне, якое ажыццяўляецца веруючымі з рознымі мэтамі, гэта ўсё тое, што можна аднесці да знешняга боку рэлігійнага жыцця: чыны, прадметы і дзеянні, якія маюць сімвалічнае значэнне. Такім чынам, цар-

коўны абрад – гэта знешнє выяўленне веры чалавека. Таму станаўленне і развіццё царквы садзейнічала змяненню царкоўных абрадаў, якія дапаўняліся, скарачаліся, пры гэтым захоўваючы веру нязменнаю.

У народнай традыцыі абрады з'яўляліся неабходным кампанентам жыцця, яны суправаджалі чалавека ва ўсіх сферах жыццядзейнасці і асэнсоўваліся як дзеянні, якія фактычна могуць стварыць падзею. Напрыклад, вяселле садзейнічала стварэнню новай сям'і, выкананне абрадавых дзеянняў Гукання вясны павінна было забяспечыць абуджэнне прыроды, разрыванне сланечніка па сімвалічным падабенстве ўплывала на разыходжанне хмароў і г. д. [1].

Паняцце «абрад» даволі часта пераклікаецца з больш шырокім паняццем «звычай», якое вызначае любыя дзеянні, якія паўтараюцца і замацаваныя традыцыяй. У складзе абраду можна выдзеліць вызначаныя сімвалічнымі дзеянні, якія маюць найбольш архаічную форму або значэнне і, у некаторых выпадках, храналагічна папярэднічаюць абраду. Абрад складаецца з асобных рытуалаў, што ўяўляюць сабой замацаваную традыцыю паслядоўнасць сімвалічных дзеянняў. Такім чынам, рытуал у складзе абраду з'яўляецца сістэмай звычайных сімвалічных дзеянняў, што паўтараюцца і арганізаваны ў адпаведнасці з пэўными парадкам. Абрадавы комплекс беларускага народа ўяўляе сабой сістэму абрадаў і звычаяў, регулюемых жыццём чалавека і ўвасобленых у яго светаўяўленні. Асновай жыццядзейнасці чалавека з'яўлялася аграрная гаспадарка, якая заснавана на зладжанай сістэме народных ведаў. Вялікае значэнне мела захаванне і перадача ад пакалення да пакалення працоўных і бытавых ведаў, уменияў і навыкаў, а таксама звычаяў, абрадаў, сімволіка-знакавых дзеянняў, павер'яў, звязаных з асноўнымі жыццёвымі сферамі: сям'ёй, працай, узаемадносінамі з іншымі членамі грамадства.

Сістэматызацыя беларускіх абрадаў, рытуалаў і звычаяў садзейнічае больш глыбокаму вывучэнню чалавечага вопыту, захаванага ў традыцыйнай культурнай спадчыне беларусаў. Выдзяленне абрадавых тыпаў можа быць заснавана на розных фактарах. Напрыклад, К. Чыстоў вызначае іх разнастайныя варыянты: эмпірычная форма магічных сродкаў і способаў, мэтанакіраванасць абрадавых дзеянняў, умовы выканання, склад і сацыяльны статус выкананіць абрадаў, час праўядзення, спосаб арганізацыі абрадавай прасторы, характеристики сувязі разнастайных відаў абрадаў і г. д. [2, с. 103–105]. Рускі даследчык К. Логінаў звяртае ўвагу на магчымасць выдзялення тыповых груп абрадаў у залежнасці ад складу выкананіць («асабістыя», «групавыя», «абшчынныя»), ад полу і ўзросту людзей («мужчынскія» і «жаночыя», «дзіцячыя», «падлеткавыя», «маладзёжныя» і г. д.) [3].

Вызначэнне класіфікацыі беларускай абраданасці можа быць заснавана на асаблівых прыкметах розных кампанентаў абрадаў і звычаяў, аднак найбольш фундаментальным з мэтай сістэматызацыі з'яўляецца выдзяленне абрадавых відаў па наступных аспектах.

1. Аб'ект абрадавага дзеяння – вызначэнне тыпу абраднасці заходзіцца ў пэўнай залежнасці ад галоўнага аб'екта абрادу, спецыфіка якога рэгулюе наяўнасць тых ці іншых абрадавых кампанентаў і звязана з асаблівасцямі функцыянальнай накіраванасці абраду ў цэлым. Аб'ект абраду ўяўляе сабой чалавека, жывую істоту, прыродную з'яву, прадмет і іншае, усё тое, на што накіравана абрадавае ўздзеянне (магічныя або сімвалічныя дзеянні, тэксты, выкарыстанне атрыбутаў і г. д.).
2. Час правядзення абраду – аднясенне абрадавых дзеянняў да пэўнага тыпу залежыць ад іх часавай прымеркаванасці. Абмежаванні часу правядзення абраду маюць вялікае значэнне для большасці беларускіх абрадаў, гэта адносіца да вызначэння часу сутак (поўдзень, поўнач, раніца, вечар і г. д.), дзён тýдня, квадры месяца, пары года ці канкрэтнай календарнай даты або звязана з наступленнем пэўнага жыццёвага этапу.
3. Функцыянальная накіраванасць – вызначэнне тыпу абраду цесна звязана з тымі функцыямі і мэтавымі ўстаноўкамі, якія ставяцца пры яго правядзенні. Абрадавы комплекс мае некалькі агульных функцый – «кансалідуючыя, камунікатыўныя, мабілізуючыя, магічныя, выхаваўчыя, мастацка-эстэтычныя» [4, с. 11]. Аднак кожны канкрэтны абрэд, накіраваны на вырашэнне пэўных задач, мае асабістое прызначэнне ў народным жыцці, што вызначае спецыфіку яго правядзення. Падабенства функцый абрадавых сродкаў садзейнічае пераходу іх з аднаго абраду ў іншы. Прыкладам можа стаць ачышчэнне вадой у купальскіх абродах, а таксама ў абродах, накіраваных супраць засухі, і інш. Спецыфіка вышэйназваных фактараў у складзе канкрэтнага абраду дазваляе вылучыць асноўныя тыпы абраднасці. Сістэма беларускай абраднасці ўключае наступныя групы абродаў.

Календарныя – аброды, якія ўяўляюць сабой нападжаную сістэму народных ведаў, звычаяў, сімвалічных дзеянняў і рытуалаў і заснованы на гадавым народным календары, на вызначанай сістэмэ «свят, прысвяткаў, абродаў, гульняў, ігрышчаў, пэўных дзён забарон, што замацаваны ў быце і фальклоры беларусаў праз спалучэнне язычніцкіх і хрысціянскіх кампанентаў і з'яўляюцца арыенцірам пры выкананні сельскагаспадарчых работ і адпачынку у гадавым, сезонным, месячным цыклах» [5, с. 20–21].

Сямейныя – аброды, якія вызначаюць асноўныя жыццёвые цыклы, звязаныя з пэўнай зменай сацыяльнага статусу ў традыцыйным грамадстве. Самыя вызначальныя этапы ў жыцці чалавека суправаджаліся працяглымі рытуаламі, накіраванымі на «захаванне і працяг роду, паляпшэнне дабрабыту, ушанаванне продкаў, забеспечэнне перамогі добрых духаў» [4, с. 364].

Аднак сярод вышэйназваных груп можна асобна вылучыць аброды, якія адрозніваюцца спецыфічнымі асаблівасцямі. *Аказіянальныя* (лац. *occasionalis* – выпадковы) – гэта аброды, якія ўзнаўляюцца ў быце не рэгулярна, а толькі пры

неабходнасці ці ўзнікненні асаблівых, часцей крытычных, крызісных акалічнасцяў. Аказіянальная абрауднасць харктырызуеца своеасаблівым часам выканання (па неабходнасці) і накіравана на магічнае ўздзеянне на прыродныя і «іншыя» сілы з мэтай змянення крытычнай сітуацыі ў жыцці соцыуму.

Літаратура

1. Байбурин, А.К. Ритуал в традиционной культуре / А.К. Байбурин. – Рос. АН, Музей антропологии и этнографии им. Петра Великого (Кунсткамера). – СПб.: Наука, 1993. – 240 с.
2. Чистов, К.В. К классификации обрядов жизненного цикла / К.В. Чистов // Язычество восточных славян. – Л.: Наука, 1990. – С. 101–107.
3. Логинов, К.К. Обряды традиционные [Электронный ресурс] / К.К. Логинов // Vottovaara. Портал людей знания. – 2005. – Режим доступа : <http://www.vottovaara.ru/karelia/obrad/obrady.html>. – Дата доступа : 24.12.2013.
4. Народная культура Беларусі : Энцыкл. давед. / пад агул. рэд. В.С. Цітова. – Мінск : БелЭн, 2002. – 432 с.
5. Лозка, А.Ю. Беларускі народны календар / А.Ю. Лозка. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Полымя, 2002. – 240 с.